

РОЗДІЛ III

Теоретичні засади лінгвістичних досліджень

УДК 811.111'373.2.001.33:73/79

Ольга Васильєва

Денотатно-номінативна класифікація ідеонімів

У статті розглянуто ключові питання ідеоніміки, причому особливу увагу приділено обсягу об'єкта цього напрямку ономастики, який поступово з периферії онімічного поля англійської мови зміщується до центру. Зроблено історичний екскурс у виникнення та становлення терміна «ідеонім» та запропоновано уточнення його дефініції. Аналіз денотатно-номінативних класифікацій ідеонімів уможливив створення на їх основі власної класифікації, що складається з чотирьох класів: артіонімів, тобто власних назв на позначення витворів мистецтва; бібліонімів, або власних назв на позначення текстів і їх збірників; гемеронімів, тобто власних назв на позначення засобів масової інформації; та комп'ютеронімів, або власних назв комп'ютерних програм, зокрема й ігор. Кожну з рубрикацій проілюстровано англійськими прикладами, які, за даними ЗМІ, переважно очолюють рейтинги популярності серед однорідних денотатів. Окремо термінуються лише перший і другий рівні специфікації онімів. Для подальшого розподілу доцільним вважаємо використовувати дескриптивні термінопозначення.

Ключові слова: ономастика, ідеоніміка, власна назва, ідеонім, артіонім, бібліонім, гемеронім, комп'ютеронім.

Постановка наукової проблеми та її значення. В останні десятиріччя бурхливо розвиваються ономастичні студії завдяки розширенню обсягу об'єкта дослідження, інтродукції нових методів до традиційної ономастики, навіть виникненню нових напрямів (мається на увазі когнітивна ономастика). Основну увагу ономастологів зосереджено на антропонімічних та топонімічних розвідках, а інші розряди власних назв досліджено лише епізодично. Така ситуація поступово змінюється, зокрема внаслідок зацікавленості дослідників природою й особливостями функціонування ідеонімів, що доводить **актуальність** цієї статті.

Мета й завдання дослідження. Мета статті – розглянути денотатно-номінативну класифікацію ідеонімів. Для цього потрібно вивчити вже наявні варіанти та розробити власну класифікацію. **Об'єкт** дослідження – мовна природа ідеонімів, а **предмет** – англійські ідеоніми в аспекті їх денотатно-номінативного членування. **Матеріалом** дослідження обрано тисячу англійських ідеонімів за ступенем частотності використання в друкованих й електронних ЗМІ.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Ономастика – розділ мовознавства, а саме лексикології, що вивчає «імена» [15], «власні назви» [2, с. 843], «який присвячено вивченню власних назв» [9, с. 177], «особисті імена (імена, по батькові, прізвища, прізвиська людей і тварин» [1, с. 288], «будь-які власні назви» [8, с. 96], «досліджує сутність, специфіку, будову, групування, походження, закономірності функціонування та розвиток власних назв» [6, с. 236]. Міжнародна рада з ономастичних наук (ICOS) у своєму ономастичному словнику підкреслює, що ономастика – це «наукове вивчення власних назв» [16]. Як бачимо, розуміння об'єкта ономастики, тобто його обсягу, має певні коливання, але фундаментальне розуміння сутності цієї галузі мовознавства незмінне: ономастика досліджує власні назви в усіх їх проявах та аспектах.

Завдяки різним аспектам і методикам дослідження власних назв прийнято розрізняти різні напрями ономастики – теоретичну, описову, історичну, прикладну, поетичну, а за об'єктами дослідження – антропоніміку, топоніміку, космоніміку, теоніміку, зооніміку, ергоніміку, хрононіміку та хремоніміку

[13, с. 457]. Ця наукова розвідка належить до описового напрямку ономастики, а щодо її об'єкта, то зрозуміло, що ідеоніміка лише починає свій розвиток в ономастиці.

Зазвичай розрізняють десять розрядів власних назв за природою денотата, хоча в різних дослідженнях їх кількість може коливатися: 1) антропоніми – власні назви, що позначають людей; 2) топоніми – власні назви, що позначають географічні об'єкти; 3) ергоніми – власні назви, що позначають групи людей; 4) теоніми – власні назви, що позначають богів, божеств та демонів; 5) зооніми – власні назви, що позначають тварин; 6) космоніми – власні назви, що позначають природні космічні об'єкти; 7) хрононіми – власні назви, що позначають часові відрізки чи події; 8) хрематоніми – власні назви, що позначають матеріальні об'єкти; 9) фітоніми – власні назви, що позначають рослини; 10) ідеоніми – власні назви, що позначають духовні витвори людини. Оскільки в цій статті розглядатимемо ідеоніми, уважимо за доцільне детальніше зупинитися на визначенні цього терміна.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглядаючи історію виникнення проблеми, потрібно звернутися до класифікації власних назв А. Баха, який виокремив у спеціальний клас заголовки літературних творів і військових планів [14, с. 4]. О. В. Суперанська, наслідуючи цю ідею, виділяє заголовки творів мистецтва, у тому числі літературних [10, с. 203], тобто актуальний об'єкт розширено. Власне термін ідеонім уперше з'являється в словнику Н. В. Подольської з таким визначенням: власні назви, які мають денотати в розумовій, ідеологічній і художній сферах людської діяльності [8, с. 61]. У термінологічному словнику Міжнародної ради з ономастичних наук цей термін узагалі відсутній, а в єдиному на той час українському ономастичному словнику Д. Г. Бучка ідеонім визначено так: «вид хрематоніма; власна назва окремого об'єкта культури, науки, мистецтва, взагалі духовності» [3, с. 94]. Ця дефініція викликає певні заперечення, оскільки хрематоніми є окремим розрядом власних назв на позначення матеріальних предметів, а ідеоніми – духовних витворів людства. Хрематоніми можуть мати природне походження, як діамант *the Star of Africa*, а можуть бути вироблені штучно, як, наприклад, меч короля *Армура Excalibur*. Відмінність полягає в тому, що хрематоніми не є предметами мистецтва, на відміну від ідеонімів. Складність також викликає розуміння дихотомії матеріальний – духовний, бо ідеоніми зазвичай мають також і матеріальну репрезентацію. Існує два типи дійсності – матеріальна (чи об'єктивна) та духовна (ідеальна, суб'єктивна), перша з яких існує зовні, незалежно від свідомості людини, а друга знаходить своє місце у свідомості людини, проявляючись у думках, уявленнях, бажаннях тощо [4, с. 53–55]. Матеріальні об'єкти можуть мати свої власні назви, як уже зазначено (детальну денотатно-номінативну класифікацію хрематонімів див. у: [11]), прояви людського генія, натхнення, інтелекту є об'єктами духовними, що мають свої матеріальні носії. Так, потенційно, але необов'язково музичні твори записано на нотних станах, скульптури висічено з камення, літературні твори видруковано на папері. Можемо розуміти ідеоніми як власні назви результатів людської творчої діяльності, які мають духовну, інтелектуальну та мистецьку цінність.

Детальну класифікацію ідеонімів розроблено М. М. Торчинським, котрий розділив їх на артїоніми – власні назви творів мистецтва, бібліоніми – власні назви текстів, гемероніми – власні назви засобів масової інформації, поетоніми – власні назви художнього мовлення, артїфрагментоніми – власні назви, засвідчені у творах мистецтва, та хрононіми – власні назви проміжків часу [12, с. 124]. Усі ці підрозряди мають у зазначеній класифікації подальший розподіл.

Зупинимося на терміні «хрононім» та його обсязі. Він позначає оніми на називання, подій, проміжків часу. Це окремий розряд власних назв, денотати яких зазвичай не стосуються духовних витворів людства [7], тому уважимо за доцільне видалити їх із кола ідеонімів. По-друге, поетоніми, або літературні власні назви, можуть позначати будь-яких літературних денотатів (місяця, персонажів, час та ін.), тобто за своєю суттю є або антропонімами, або топонімами, або представниками інших розрядів онімів. По-третє, стосовно артїфрагментонімів маємо те саме зауваження, що й до поетонімів. Отже, уважимо за доцільне дещо змінити наведену класифікацію.

Артїоніми, безумовно, належать до ідеонімів, причому М. М. Торчинський поділяє їх на такі підрозділи:

1) *імажоніми* (власні назви образотворчого мистецтва, наприклад статуя, портрет), які мають подальші специфікації, що включають власні назви картин, графічних об'єктів, гравюр, ікон (що актуально для православної та католицької церков, але не для протестантської), фотографій, букетів і скульптур. Сюди також потрібно додати оніми на позначення експозиції на кшталт *Shibboleth*, яку експонують у Лондонському музеї *Tate Modern*. Цей незвичайний експонат створено колумбійським скульптором Доріс Сальседо, яка за допомогою великої щілини в підлозі (довжиною 167 м, шириною

25 см, а глибиною близько метра) хотіла продемонструвати расову ворожнечу. До речі, від цієї експозиції постраждало 15 відвідувачів музею. Прикладами імажонімів можуть бути такі власні назви: картина Сальвадора Далі – *The True Picture of the Isle of the Dead by Arnold Bocklin at the Hour of the Angelus*, фотографія Анселя Адамса – *Moon and Clouds*, скульптура Генрі Мура *Half-Figure*, квітова композиція Тосіро Кавасе – *Moon over the Fields*;

2) *сценоніми* (власні назви сценічних творів), до яких належать оніми на позначення всіляких вистав, таких як опера, спектакль, балет, концерт, циркова вистава, наприклад опера Ендрю Флойда Уеббера *The Phantom of the Opera*, циркова вистава Дю Солей *Alegria*;

3) *музиконіми* (власні назви музичних творів), до яких належать оніми на позначення пісень, інструментальних музичних творів та їх збірників на кшталт *The Four Seasons* Антоніо Вівальді чи музична композиція Битлз *Let It Be*;

4) *фільмоніми* (власні назви фільмів), що включають ігрові й неігрові кіно-, теле- та мультфільми [12, с. 125–127], до яких ми пропонуємо додати серіали, телевізійні програми, наприклад *Star Wars*, *Tom and Jerry*, *Monster Garage*.

Бібліоніми зосереджують у собі власні назви всіх письмових й усних текстів, а також їх серій і збірок. Тексти можуть належати до будь-яких публіцистичних стилів, літературних типів чи жанрів. Так, сюди належать серія фентезійних романів Джоанни Роулінг – *Harry Potter*, *The Declaration of Independence* Сполучених Штатів Америки й промова Мартіна Лютера Кінга – *I Have a Dream*.

Гемероніми, тобто власні назви засобів масової інформації, М. М. Торчинський поділяє на пресоніми (друковані ЗМІ) та електроніми (електронні ЗМІ) за способом передавання інформації [12, с. 131–132], причому до них учений відносить також радіо- й телепередачі, що стосуються не розважальних чи освітніх, а винятково інформаційних новин, наприклад, газета *The Times*, журнал *The Time*, Інтернет-портал новин *sensor.net*, радіоновини *BBC World Service Radio News*.

Існує певна невизначеність у тому, що стосується комп'ютерних програм, зокрема й ігор, які М. М. Торчинський уключив до гемеронімів. Вони за своєю природою не є інтегральною частиною ЗМІ, хоча й функціонують в електронному (чи віртуальному) світі. Завдяки своїй унікальній природі власні назви комп'ютерних програм не можуть відноситися до жодного з поіменованих підрозрядів ідеонімів, тому доцільно виокремити їх в окремий підрозділ комп'ютеронімів, що, за нашою версією, включають усі власні назви на позначення різних типів комп'ютерних програм: системних (як *Windows 10*) та прикладок (як *Microsoft Word*), до котрих також відносяться ігри на кшталт *Doom*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, можемо висновувати, що ідеоніми за своєю співвіднесеністю з денотатом підрозділяються на чотири класи: артіоніми, бібліоніми, гемероніми та комп'ютероніми, які мають подальшу специфікацію. Погоджуючись із думкою О. Ю. Карпенко, окремо термінуємо класи ідеонімів першого й другого рівнів специфікації [5, с. 31], а для подальшого розподілу використовуємо дескриптивні термінопозначення. Кожен з аналізованих підрозділів має свою специфіку функціонування – як структурну, так і семантичну, що й робить актуальними подальші розвідки в цьому напрямі.

Джерела та література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., пер. и доп. – М. : Большая рос. энцикл., 1997. – 1456 с.
3. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Х. : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
4. Кармин А. С. Философия / А. С. Кармин, Г. Г. Бернацкий. – СПб. : Питер, 2009. – 560 с.
5. Карпенко О. Ю. Проблеми сучасної ономастичної термінології / О. Ю. Карпенко, Н. М. Тхор, І. П. Попік // Слов'янський збірник. – Вип. 18. – Чернівці : Букрек, 2014. – С. 28–34.
6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства / Ю. О. Карпенко. – К. : Академія, 2006. – 336 с.
7. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / В. Ю. Неклесова. – Одеса, 2010. – 230 с.
8. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – [2-е изд.] – М. : Наука, 1988. – 192 с.
9. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : [б. и.], 1985. – 400 с.
10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – Изд. 2-е, испр. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 368 с.
11. Ткаченко Г. В. Англомовні хрематоніми як лінгвокогнітивні феномени картини світу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Г. В. Ткаченко. – Одеса, 2012. – 236 с.

12. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / М. М. Торчинський. – К., 2010. – 502 с.
13. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енцикл., 2007. – 853 с.
14. Bach A. Deutsche Namenkunde. / A. Bach. – Heidelberg : Universitätsverlag C. Winter, 1952. – Band 1. – 331 S.
15. Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names [Electronic resource]. – Mode of access : http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pdf/Glossary_of_terms_revised.pdf
16. List of Key Onomastic Terms [Electronic resource]. – Mode of access : <http://icosweb.net/drupal/sites/default/files/ICOS-Terms-en.pdf>

Васильева Ольга. Денотатно-номинативная классификация идеонимов. В статье рассматриваются ключевые вопросы идеонимики, при этом исключительное внимание уделяется объему объекта этого направления ономастики, которое постепенно с периферии онимичного поля английского языка перемещается в центр. Делается исторический экскурс в происхождение и становление термина «идеоним» и предлагается уточнение его дефиниции. Анализ существующих денотатно-номинативных классификаций идеонимов сделал возможным их создание на основе собственной классификации, которая состоит из четырех классов: артионимов, то есть названий собственных, касающихся предметов искусства; библионимов, или названий текстов и сборников; гемеронимов, то есть названий компьютерных программ и игр. Каждая из рубрик дополнена англоязычными примерами, которые, по данным СМИ, преимущественно возглавляют рейтинги популярности среди однородных денотатов. Отдельно именуется только первый и второй уровни спецификации онимов. Для дальнейшего разделения целесообразным считается использование дескриптивных обозначений терминов.

Ключевые слова: ономастика, идеонимика, имя собственное, идеоним, артионим, библионим, гемероним, компьютероним.

Vasylieva Olha. Denotative-Nominative Classification of Ideonyms. The essential problems of ideonymics are fully covered in this article. The exceptional attention is devoted to the volume of this sphere in onomastics, which is slowly moving from the periphery of the English onomastic field to its centre. An excursus into the historical domain of the origin of the term «ideonym» has been made and specification of its definition is suggested. Due to the analysis of the existing denotative-nominative classifications of ideonyms it became possible to create on their basis our own classification which comprises 4 groups: artionyms (the names of artworks), biblionyms (the titles of texts and their collections), gemeronyms (mass-media names), computeronyms (the names of computer programmes and games). Each of this group is illustrated with English examples, which are in the list of top-rated homogenous referents according to their popularity in mass media. Special terms are given to the first and the second levels of onymic specification. For further subdivisions preference is given to the use descriptive definitions of terms.

Key words: onomastics, ideonymics, proper name, ideonym, artionym, biblionym, gemeronym, computeronym.

Стаття надійшла до редколегії
25. 03. 2016 р.

УДК 811.161.2'271.1-11

Христина Дяків

Комунікативна девіатологія в Україні: огляд проблематики

У статті простежено розвиток ідей комунікативної девіатології в українській лінгвістиці. Підхід до дослідження комунікативних девіацій в Україні відображено в системно-теоретичному, когнітивному, дискурсно-текстовому, комунікативному, дидактичному, культурологічному й контрактивному напрямках. Така тенденція зумовлена етапами розвитку філософії та вивчення мови й становить спробу комплексного підходу до явища девіацій, а саме комунікативно-функціонального. Проте більшість спроб комплексного підходу обмежується вже відомими дослідженнями Ф. Бацевича. Перспективи має аналіз комунікативних девіацій у плані контрастивних досліджень і міжкультурної комунікації, урахуваючи особливості української та німецької мов, і розгляд мовних універсалій, діалектних розбіжностей та психолінгвістичних особливостей виникнення й усунення девіацій і зіставлення їх специфіки в різних типах дискурсів. Також уважаємо перспективним міждисциплінарний підхід у дослідженні девіацій у філософії, психології, педагогіці, міжкультурній комунікації та журналістиці.

Ключові слова: комунікативна девіатологія, комунікативна девіація (невдача), українська лінгвістика, тенденції дослідження, перспективи розвитку.

© Дяків Х., 2016